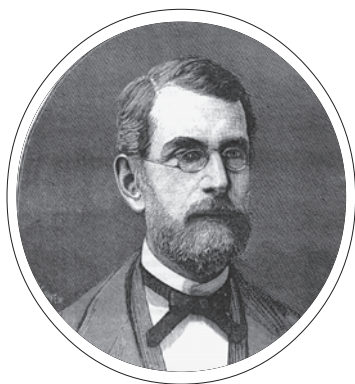


## “Manden i Barnet” må beskyttes

*Norge benyttet barn i industrien i større omfang enn både Sverige, England og USA, det slo J. N. Mohn fast i sine studier av barnearbeid. Bruken av barn var særlig stor i tobakksindustrien og ved fyrstikkfabrikkene.*



Jakob Neumann Mohn (1838-1882), født i Bergen, examen artium 1855 og juridisk embetseksamen 1859. Fra 1860-1863 “edsvoren Fuldmægtig” hos stiftsamtmann Smit i Bergen, 1863-64 studieopphold i Paris, 1864-1867 kopist i justisdepartementet, 1868-1869 sjøreise til New Zealand, 1. februar 1870 ansatt ved “det statistiske Kontor” i Indredepartementet og var “til sin Død knyttet til dette halvt Videnskabelige, halvt administrative Bureau”, het det i nekrologen i *Ny illustrert Tidende*, Kristiania 5. Marts 1882.

Ved å benytte folketellinger for 1871 for England og 1870 for USA og publikasjonen *Fabriker och Manufakturer for Sverige* fant Mohn tall som kunne sammenliknes med de norske. Han slo fast at barnearbeid foregikk “i større Omfang end i noget af de øvrige i Tabellen opførte Lande” i “Fyrstikindustrien, i Sikorifabrikkerne og i Tobaksindustrien.” “Ikke saa uheldigt, men dog heller ikke gunstig falder Sammenligningen ud for Papirfabrikkernes, Sagbrugenes og Ølbryggeriernes vedkommende.”

Etter gjennomgangen av tallene for industristatistikken for 1870 konkluderte Mohn også med følgende: “Ingen produksjonsgren har i den Grad bygget sin drift paa Børnearbeide som Tobaksindustrien, den beskjeftiger ved Udgangen af 1875 ikke mindre end 613 Børn eller 43 Procent af det hele Antal.” I tobakksfabrikkene var 42 av 100 faste arbeidere barn, for fyrstikkfabrikkene og glassverkene var forholdstallet 35 og 15. Statistikk om barnearbeid i Norge i det nittende århundre er knyttet til J. N. Mohns (1838-1882) tre publikasjoner i tidsrommet 1874 til 1880. Utgivelsene er uomgjengelige for alle som studerer barnearbeid generelt og barnearbeid i industrien spesielt.

I de fleste land ble omfanget av barnearbeid i det nittende århundret registrerte i fabrikkstatistikken, den norske statistikken omfatter tall fra 1870 til 1915. Tabellen som viser barnearbeidets utvikling i denne perioden, er tidligere ikke stilt sammen. Fra 1885 til 1900 ble imidlertid aldersklassene endret, og fra 1900 ble årsverk registrert i stedet for antall sysselsatte personer (“Fabrikktellingen i 1909” registrerte antall personer). Antallet sysselsatte barn og årsverk utført av barn følger i det store og hele det totale antallet sysselsatte og antall årsverk utført i industrien, men barnas andel falt likevel fra 6 prosent i 1870 til 4 prosent i 1915. Siden barnearbeidet var konsentrert om enkelte næringer, varierer tallene naturligvis med disse. Når antall barn sysselsatt i industrien økte sterkere enn det totale antallet sysselsatte fra 1870 til 1875, skyldes det fyrstikkfabrikkenes sterke ekspansjon i den samme perioden. Antall ansatte ved fyrstikkfabrikkene begynte å falle fra en topp på 1 699 sysselsatte i 1890 for å falle til 756 utførte årsverk i 1900. Selv om antall årsverk igjen skulle stige til vel 1 000 ti år seinere, var fyrstikkfabrikkenes storhetstid med mange sysselsatte alt forbi. Når andelen barn sysselsatt i industrien faller eller stiger i denne perioden, skyldes det utviklingen i de bransjene som sysselsatte mange barn. I 1870 var det i alt bare vel 31 000 industriarbeidere i Norge, mens det i 1915 var om lag fire ganger så mange, nær 125 000. Tallet steg noe under den første verdenskrigen og var vel 130 000 i 1920. Tilbakeslaget i 1921 var så kraftig at det skulle ta nær ti år før tallet igjen kom opp på nivået det hadde ligget

### Plansje

*Barn i fabrikkindustrien. 1870-1915*

på fra 1915 til 1920. Før 1870 sysselsatte industrien svært få, i 1850 bare vel 12 000 arbeidere og i 1860 vel 17 000. Perioden fra 1870 til 1915 kan derfor betraktes som det tidsrom da fabrikkindustrien vinner fotfeste og etablerer seg som en viktig næring. Det er vanskelig i ettertid å vurdere hvor nødvendig anvendelsen av barn var som arbeidskraft i denne perioden, det er i alle fall på det rene at arbeidsgiverne under det industrielle gjennombrudd anså den for å være nødvendig.

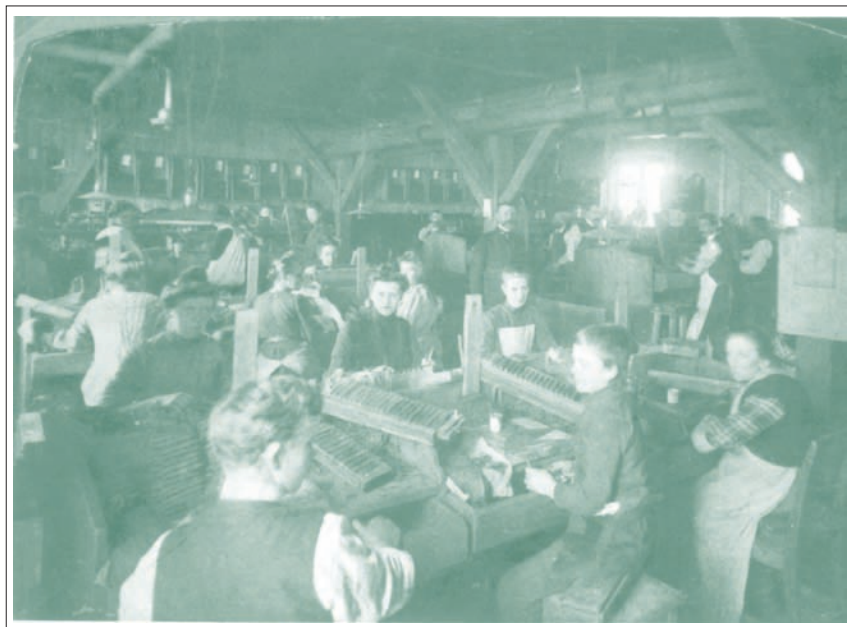
### Ny lov om barnearbeid tar form

J. N. Mohn påpekte at etter 1870 hadde "vor Fabrikindustri" vært i "sterk Opkomst." Selv om forholdstallet mellom voksne og barn var konstant, ble derfor flere og flere barn industriarbeidere. Totalt viste de foreløpige tallene fra fabrikkstatistikken for 1870 at av 100 "faste Arbeidere" var 6 "fast arbeidende Børn". Mohn presenterte funnet i sin første artikkel om statistikk over barnearbeid i fabrikkene i Norsk Retstidende i 1874. I artikkelen tok Mohn til orde for et lovutkast om barnearbeid; "det tør forudsees, at saadanne legislatoriske Forskrifter, som i de fleste civiliserede Lande ere givne, navnlig vedkommende Børnearbeidet, ikke ere fjerne." England hadde allerede fra 1838 en lov som innførte 8-timersdagen for barn fra 9-13 år og 12-timersdagen for barn fra 13 til 18.

Frankrike innførte den samme bestemmelsen og en rekke land vedtok liknende begrensninger før 1848. Av den grunn gikk Mohn ut fra at det ville være av interesse å redegjøre for "hvad vor Statistik har at Sige i dette Emne" og å sammenlikne omfanget av barnearbeid i fabrikkene med situasjonen i "andre Lande." Nesten på dagen året etter at Mohn hadde offentliggjort artikkelen sin, ble han "ved Skrivelse af 14de Oktober 1875" bedt av "det Kongelige Departement for Kirke- og Undervisningsvæsenet" å utarbeide lovutkastet.

Og den 18. august 1877 fikk "et stort Antall Industridrivende" tilsendt et "Cirkulære" med spørsmål om arbeidsforhold og den 29. september 1877 fikk "Byernes Skolekommissioner" spørsmål om hvordan barn med fabrikkarbeid klarte seg på skolen. Begge undersøkelsene ble gjennomført i forbindelse med arbeidet med nytt lovutkast.

Av barna som var omfattet av undersøkelsen i august 1877, var 6 prosent under 10 år, 26 prosent 10-12 år, mens 68 prosent var fra 12-15 år. Også lønnen til fabrikkbarna ble kartlagt i undersøkelsen og daglønnen var i gjennomsnitt 0,92 kroner for 10 ½ times arbeid, for ungdom mellom 15 og 18 var daglønnen 1,43 kroner, mens en voksen mannlig arbeider i gjennomsnitt hadde en daglønn på 2,60 kroner. For barna ble "middelfortjenesen" 3,22 og årslønnen 160 kroner. Med over 3 000 fabrikkbarn ble deres samlede lønn nær ½ million kroner. Denne summen hadde ifølge Mohn en "større betydning for de enkelte Kredse, hvortil den direkte flyder, end som en Del af den Hele Nationalindtægt". Når det gjaldt lønnens størrelse



I *Fabriktællingen 1909* beskrives metodene for sigarproduksjonen, for hånd eller ved form: "Forskjellen gjelder forfærdigelsen av den saakaldte vikkell. Ved haandarbeide placeres ombøadet paa arbeidsbordet; ovenpaa dette lægges et noget mindre blad, den saakaldte paalap, paa denne lægges atter den fornødne mængde indlægstobak og det hele ruller sammen til cylinderform. Derpaa ruller et stykke pergamentpapir utenom for at vikkelen ikke skal gaa op. (...) Ved det saakaldte formarbeide blir indlægget og ombladene efter sammenrulling lagte ind i cylindrisk tilspidsede former for at erholde cigarfacon. (...)"

Det var forventet at sigarmakerene rullet 25 til 50 cigarer per arbeidstime. I 1827 var det ikke mindre enn 83 tobakksfabrikker i Norge, i 1875 var antallet 55, i 1909 var det registrert 37. Antall arbeidere økte imidlertid fra 401 i 1840 til 1 712 i 1890, i 1909 hadde fabrikkene 1 678 arbeidere.



#### **Kismalm skilles fra gråberg:**

Plukkhusryss ved Foldal Verk i Hedmark, om lag 1912. Barnearbeid ved gruvene og hyttedriften, hører ikke inn under fabrikkstatistikken. Mohn hadde likevel med et avsnitt som belyste hvor stort omfang barnearbeid hadde i denne næringen: "Folketellingen viser, at man enkeltvis anvender Børn under 10 Aars Alderen, men dette er sikkerlig sjeldent."

Ifølge folketellingen arbeidet 200-300 barn fra 15 til 18 år, mens bergverksstatistikken opplyste at 169 barn under 15 år arbeidet "ved den norske Bergværksanlæg". Mohn fant ut at barna «kun undtagelsesvis» arbeidet nede i «Gruberne»: "Børnene og de unge Mennesker (...) benyttes for det meste til Skeiding eller Udskillning af den forekommende Malm fra det uholdige Berg eller Gangstenen; dette Arbeide er ialminnelighed ikke saaledes beskaffent, at det utfordrer store krefter, men det er forbundet med stadig Stillesiddende eller Stillestaende og delvis med Bevægelser af Overkroppen, som navnlig ved sin Ensformighed kunne udøve en mindre heldig Indflydelse paa de Unges Udvikling."

konkluderte Mohn med at "[s]elv om Arbeidslønnen for de Unge, og navnlig for de egentlige Børn, i Virkeligheden maatte ligge noget lavere end oven anført, er den maaske alligevel i Forhold til hvad saadanne Personer i regelen udrette, at anse som uforholdsmæssig høi." Mohn begrunner det med at man "ikke sjelden" har "Anledning til at høre eller se Udtalelser af Arbeidsgivere om, at Børnearbeidet i Grunnen er lidet lønnende for dem, og at Børnenes Antagelse hyppig har sin nærmeste Aarsag i begjæringer af Forældre, der ønske at føre det til nytte for sig, og især af Fædre, der have sit Arbeid paa samme Sted."

Argumentet om at barnearbeid var "lidet lønnende" står i motsetning til argumentet om billig arbeidskraft og at det var "Konkurrenceforholdet med Udlandet" som nødvendiggjorde bruken av barn som arbeidskraft i fabrikkene. Det er litt underlig at Mohn legger så stor vekt på konkurranseargumentet i lovutredningen. I artikkelen i Norsk Retstidende hadde han vist at utbredelsen av barnearbeid var større i Norge enn i en del andre land, og nettopp det ble brukt som et argument for at det ble utarbeidet "legislatoriske Forskrifter, som i de fleste civiliserende Lande".

I forbindelse med lovarbeidet nøyde ikke Mohn seg bare med å gjennom sakens prinsipielle juridiske sider bruke allerede innhentet tallmateriale fra Norge og andre land. Han hadde "besøgt Fabrikker for selv at indhente Erfaring om de Arbeider, de Unge udføre, og de Betingelser, hvorunder disse foregaa." Mohn hadde også snakket med "Arbeidsgivere i de betydeligere Fabrikationsarter" og "kyndige Skolefolk i By som paa Land." Forhold som umiddelbart kunne virke marginale i forhold til emnet og som i virkeligheten falt utenfor ble likevel berørt: "I denne Forbindelse kan også de Børn omtales, som paa Omreise med Voxne udøve lavere Kunstpræstationer, saasom Akrobater, Linedansere og Beridere. Disse tilhøre forøvrigt – som bekjent – oftest fremmede Nationaliteter, og de heromhandlede Meddelelser lade dem noget nær uberørt."

Undersøkelsene av fabrikkene tok ikke for seg arbeid som ble utført i hjemmet. Det beklaget Mohn, og han unnlot ikke å bemerke at det her foregikk virksomheter som i “betydelig Udtsrækning lægge Beslag paa ungdommelig Arbeidskraft (...) hvoriblandt Forfærdigelsen af Tændstikæsker (...) indtager en fremragende plads. (...) Æskearbeidet drives til dels af meget smaa Børn og selvfølgelig hyppig i meget daarlig Luft. Barnepigetjeneste, udført af Børn, som ikke ere meget ældre end dem de passe, paafører vistnok lettelig varig skade”

I §51 i lov av 16. mai 1860 om “Almueskolevæsenet paa Landet” het det at arbeidsgiverne ikke måtte benytte barn til arbeid så de “hindres fra at erholde den fornødne Undervisning.” Det var den eneste bestemmelsen lovverket inneholdt om barnarbeid da Mohn begynte sitt utredningsarbeid i 1877. Han formulerte spørsmålet han skulle gi et begrunnet svar på, “hvorvidt der ved Lov bør sættes Skranker for Børnenes Benyttelse til Fabrikarbeide.” Mohn regnet opp tre berørte parter: arbeidsgiverne, foreldrene og barna, og så analyserte han fordeler og ulemper for hver av partene

Arbeidsgivernes interesse var “billig Arbeidskraft” som de “oftere kunne tiltrænge for at bestaa en haard konkurrence.” For foreldrene virket barnas lønn “velgjørende for Familien.” For barnet lå det imidlertid en fare i at lønnet arbeid kunne gi næring til barnas “Havesyke, eller endnu hyppigere for deres uordentlige og lastefulde Tilbøyeligheder.” Barn i fabrikkene vennet seg imidlertid til orden og disiplin og var ikke som barn uten arbeid utsatt for lediggangens farer, derimot kunne barnet i “den stadige Omgang med Voxne, hvis samtaler ofte ere Smudsige (...) virke fordærvende paa dem.” Endelig framholdt Mohn at barn som arbeidet i fabrikkene kunne utvikle en “for tidlig og i flere Henseender uheldig Selvstendighetsfølelse.” I lovutkastet anla imidlertid Mohn også et videre perspektiv idet han hevdet at selv om enkelte familier ble hjulpet av barnas lønn, kunne “Børnearbeidet ingenlunde” forbedre “Arbeiderklassens Stilling som Helhed betragtet.” I stedet ga Mohn et argument for at barnarbeidet gjorde det motsatte, altså gjorde klassens stilling “som Helhet betragtet” dårligere: “Hvis Børnene ikke deltog, vilde der være mer Plads for Voxne; hine ere med andre ord



Gutter pakker spiker ved Christiania Spigerverk ved forrige århundreskifte. Christiania Spigerverk baserte til å begynne med hele sin virksomhet på spikerproduksjon fra en maskin som varmsmidde spiker. Den var oppfunnet av engelskmannen Ezra Jenks Coates i 1850, i 1900 konstruerte Victor Anderson automatisk matning av den. I slutten av 1870-åra hadde Christiania Spigerverk 40 slike maskiner.

#### Barn<sup>1</sup> i fabrikkindustrien.<sup>2</sup> 1870-1915

	1870	1875	1879	1885	1890	1895	1900	1905	1910	1915
<b>I alt .....</b>	<b>1 928</b>	<b>3 335</b>	<b>2 685</b>	<b>2 316</b>	<b>7 148</b>	<b>5 561</b>	<b>2 404</b>	<b>2 750</b>	<b>4 224</b>	<b>4 860</b>
Keramisk industri .....	219	466	488	331	569	444	320	363	354	273
Metallindustri .....	101	42	36	88	365	420	143	158	358	356
Tilvirking av maskiner, vektøy, instrumenter og transportmidler .....	35	92	41	15	733	622	250	428	467	677
Kjemisk industri .....	224	510	525	294	646	256	62	45	103	143
Tilvirking av varme og belysningsstoffer, fett, oljer o.l. ....	..	50	41	17	48	17	10	16	39	29
Tekstilindustri .....	305	443	300	278	1 033	1 058	418	574	547	600
Papir-, lær og gummiindustri .....	51	82	64	102	573	375	103	148	308	287
Tilvirking av trevarer .....	501	884	612	563	1 794	1 228	302	336	585	508
Tilvirking av nærings- og nytelsesmidler .....	482	774	570	622	1 214	879	594	462	1 028	1 500
Tilvirking av klesstoffer .....	..	22	4	3	63	167	74	122	251	289
Polygrafisk industri .....	4	..	4	..	23	27	128	98	184	198
Anlegg for tilvirking av produkter som hører inn under flere grupper	6	..	..	3	87	68	..	..	..	..

<sup>1</sup> 1870-1885 barn under 15 år, 1890-1895 barn under 18 år, 1900-1915 barn under 16 år.

<sup>2</sup> 1870-1895 antall personer, 1900-1915 antall årsverk.

Kilde: Statistiske Opgaver til Belysning af Norges industrielle Forholde i Aarene 1870-74, Statistik over Norges Fabrik anlæg, 1875, 1879, 1885, 1890, 1895, Industristatistik, Utgit af Riksforsikringsanstalten, 1905, 1910, 1915.

## Lysingar.

### Ivar Isakson,

paa Christiania Verkstad, frambyder seg med Utsøring af fylgjande Maskinur:

#### Einverk (Dampmaskinur),

etter den beste engelske Bygningssmaate og med Tillem্পning etter Landsens Bruf og Torv.

#### Brandsproitur,

store og mindre, etter beste engelske Bygnad, med Mullar og Blekker (Ventiler) af Metal, Vindkjetel af Kopar, og Kassa af Eise-Tre, fodrad med Zink; to Straalerøyer med Munnstykke, to Sugarslangar af beste Leder, klinkede med Koparnaglar, og innvendes afstivade med Messingtraad; Bogni tilbudd med Drag og full Sving og liggjande paa Fjodrer.

#### Murstein-Maskinur.

Desse Drivverk, som no koma i stort Bruf i Murstein-Verkningi, verda hermed frambodue paa det beste, og hever og ogso Monstrer (Mozdeller) til dei Maskinur, som til denne Tid ero kjende:

**Trykk-Mølnar**, at driva med seks Hesta Kraft eller so paa Lag. Denne Maskina kann med skapleg Drivning verka frammot 10,000 Steinar dagleg. Pris 500 Spd.

**Mølnar-Reide, Reinskarverk og Steinmaskina**, inn reidd til at driva med Vatn. Pris 550 Spd.

**Maskinur til Beite-Røyrer (Drainør)**, at driva med Handkraft, med Reinsfargrind og 4 Munnstykke til Røyrer. Pris 130 Spd. (Med Munnstykke til at gjera Murstein med, 5 Spd. meir).

**Beiterør-Maskinur**, at driva med Ein eller Vatn, fullbudde til Røyrer og Stein-Tilverkning, 170 Spd.

**Murstein-Pressur**, fullbudde, 35 Spd.

Dølen kann tingast paa alle Posthus Landet ifring og i „Expeditionen“ for Bladet, Hyrnet af Tollbus og Kongens Gate. Prisen, 3 Ort for Galvaaret ireknaat Postpenge, lvt leggjast ut fyriaat. — Fyrste Avgangen kann emno vera at faa til same Prisen.

Utgjevet af N. D. Vinje,  
prentat hjaa Bergh & Ellesen i Christiania.

disses Konkurrenter på Arbeidsmarkedet og nedtrykke som saadanne deres Lønningsvilkaar.”

Det var altså ifølge Mohn både positive og negative sider ved barns sysselsetting i industrien. Dessuten, føyde han til, kunne det med det omfanget barnarbeidet hadde fått i industrien, ikke “for Tiden være Tale om dets Afskaffelse.” Begrunnelsen for dette standpunktet var at “saalænge man i andre Lande, med hvis Industri vor egen har at konkurrere, endnu kan anvende Børn til dette slags Arbeide, ere de Industrigreners Levedygtighed, hvis Virksomhed i fremtrædende Grad er bygget derpaa, væsentlig betinget af, at lignende Benyttelse staar vore Næringsdrivende aaben” Som et ekstraargument føyde han til; “al den Stund Skoleundervisningen er saa ufuldstændig som nu, vilde endelig Børnene selv være lidet tjent med at miste Adgangen til den omhandlede Sysselsættelse.” Det kunne altså ikke være snakk om et totalt forbud mot barnarbeid i fabrikkene, men Mohn fant tre områder hvor barns arbeid i fabrikkene overskred “det rette Maal”: For det første ble det anvendt mange unge barn; “ikke faa ere under 10 Aar, temmelig mange under 12 Aar, og det er i Henseende til Arbeidets Tidsmaal ingen væsentlig Forskjel mellom dem og eldre Børn.” For det andre arbeidet barna hele tiden mens de hadde fri fra skolen (på landet var skoleåret bare 14 uker), “paa samme Tidsvilkaar som de Voxne.” For det tredje deltok barn “i ikke liden Udstrækning i natarbeide, som varer den hele Nat og foregaar Nat efter Nat.”

“Fabrikklovens egentlige Hensigt, var” ifølge Mohn “at beskytte Manden i Barnet.” Det er ikke de enkelte “Overdrivelser” Mohn har i tankene, men at barnarbeidet “efterhaanden” kan svekke “de Unges Helbred” og nedlegge “Spirer til fremtidige Sygdomme”. Begynner barna og de unge å arbeide for tidlig vil “Legemsudviklingen” kunne hemmes slik at “Kræfterne aldri naar det fulde Maal og blive opbrugte før Tiden.” Her er argumentet at omfattende bruk av barnarbeid ikke er rasjonelt for arbeidsgiveren fordi det kan ødelegge arbeidskraften før tida. Dessuten var konsekvensen for den enkelte arbeider dystre: “Den gode Helbreds Bevarelse er i disse Samfundslag af saa meget større Betydning, som den Styrke, det heromhandlede Livsafsnit skulde grundlægge, sædvanligvis bliver Personernes eneste Eiendom i Mandomsaarene, hvorpaa hele deres Velferd beror.” For å beskytte “Manden i Barnet” foreslo Mohn paragrafer som forbød å bruke barn under 12 år til fabrikkarbeid, barn under 15 kunne ikke arbeide mer enn 6 ½ time i døgnet og natarbeid ble forbudt. Videre stilte lovforslaget en rekke krav til hviletid og arbeidsrom og beskyttelse av maskiner. Av forskjellige grunner skulle loven i en noe annen form ikke bli vedtatt før i 1892.

### Barn som gjeter

Den første tabellen som Mohn gjengir i “Tabel-Bilag” i Angaaende Børns og unge Menneskers Andvendelse til Arbeide udenfor hjemmet, er en bearbeiding av oppgavene fra folketellingen i 1875 med hensyn på barnarbeid. Det gjøres ettertrykkelig oppmerksom på at oppgavene “ere ufuldstændige”. Tallene viser i alle fall at det på landsbygda var vel 13 000 barn som hadde arbeid utenfor hjemmet i 1875. Over 8 000 var “Tyende”, mens den nest største gruppa, nær 2 400, var gjeter. Barn som gjeter er av spesiell interesse og i et eget bilag, “Erklæringer fra Distriktslæger Mfl. angaaende Børns Sysselsættelse med Gjeting af Kreaturer”, belyser dette tradisjonelle barnarbeidet på landsbygda.

Annonse i Dølen, 4. mars 1860. Ivar Isakson og Christiania Verkstad tilbyr dampmaskiner som kan fyres med torv, brandsprøiter og en rekke maskiner til teglverk.



Christian Skredsvig: Vinje som gjetergutt, 1887. Foto: J. Lathion, Nasjonalgalleriet

I Dølen, i artikkelen «Gjeiti», forteller Aasmund Olavsson Vinje (1818-1870) om da han var gjeter. Artikkelen slutter med den første trykte versjonen av “«Blaamann”, “Blaamann”, Bukken min!”. På plassen Vinje hadde de ei geit som het Lykle fordi den hadde to dusker under halsen, denne geita fikk alltid tvillinger som også hadde «Lykler». Et av tvillingparene het Blaamann og Kvitfeld. Da ungene skulle avvendes fra mora, ga Vinje killingene «grønaste grasstraa, eg fann, og strauk deim, og dei slikte meg og grov meg med Framfoten i Hovudet. Og so gløymde dei Moder si, liksom alle Born gjera, og kjætte seg [hoppade af Glædi] (...) og hende det, at Ørni tok ein, so gret eg og bannade paa den Skadefuglen.»

Vinje skrev at han pleide å legge seg ned å sove litt da han gjette buskapan i skogen. Da kom Blaamann “og grov mig med Framfoten paa Ryggjen elder nosade meg i Andlitet og mækrade so smaatt, liksom han vilde segja: “No maa du risa upp, Buskapan drager afstad, og no er det snart kvelden.” So fekk han eit Saltkorn elder ein Braudmole, og gjekk og ruggade fyri meg, og snudde seg paa Bakfotom mot meg. (...) Naar eg leitade etter honom elder hena “Lykle” og gret for dei vaaro burte, so svarade dei meg og komo springande; men naar eg ogso kom i Utid, so løynde dei seg burt. Og det var rett gjort, sagde eg til deim sidan.”

«Blaamann,» «Blaamann,» Bukken min!  
tænk paa vesle Guten din!

Bjørnen med sin lodne Feld  
kann deg taka seint i Kveld.

Tænk paa «Lykle,» Moder di,  
heim ho kom med Bjølla si.

Ho ikring seg so mund sjaa,  
liksom der var Faare paa.

Det saag ut, som der var Naud,  
kanskje no du ligger daud.

«Blaamann,» «Blaamann,» svar meg no,  
Mækra med dit kjende Ljod!

Dølen, eit Vikublad, No.25.  
Sundag den 8. April 1860.

Label-Bilag 1.

Opgaver over Børns Anvendelse til Arbejde i Landdistrikterne efter  
Folketællingen af 31te December 1875.

Opgaverne ere ufuldstændige.

Børnenes Anvendelse efter deres Art.	Santlet Antal Børn.	Børnenes Alder.		Børnenes Alder. (Antal Børn i nedenstående Aldersgrupper).										
		Gutter.	Piger.	5-6	6-7	7-8	8-9	9-10	10-11	11-12	12-13	13-14	14-15	
				Mar. og ber. under	Mar.	Mar.	Mar.	Mar.	Mar.	Mar.	Mar.	Mar.	Mar.	Mar.
Gæstere	2390	1634	756	-	4	10	28	80	181	395	598	623	621	
Huøier	98	-	98	-	8	3	2	8	5	5	13	15	39	
Andre sysselsatte ved Jordbrug	48	47	1	-	1	2	-	-	3	5	3	17	24	
Sysselatte ved Skovdrift	27	27	-	-	-	2	-	2	2	1	3	11	4	
" ved Høst (og Sagt)	149	131	18	-	3	3	8	7	5	15	20	36	52	
" ved Bælgvædsdrift	79	68	11	-	-	-	-	1	2	5	21	20	26	
" ved Fabrikdrift	959	703	257	2	7	10	33	37	83	131	164	231	271	
Haandværksarbejdere	155	149	6	-	2	2	2	2	3	8	20	31	65	
Heraf arbejdere af Lændeindustrier	138	74	67	6	8	15	7	16	25	17	19	13	15	
Sperfler og deslige	21	21	-	-	1	-	-	2	1	1	4	3	10	
Andre sysselsatte ved Hånd- og Lømtarbejde	57	30	21	-	1	1	2	5	3	4	10	8	16	
Lømtarbejdere	43	43	-	-	-	-	-	3	-	12	4	12	12	
Sjovtere	6	6	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	4	
Andre sysselsatte ved Handel	32	20	2	-	-	-	1	1	-	1	1	5	13	
Sysselatte ved Hånd- og deslige	19	19	-	-	-	-	-	-	-	3	3	6	7	
Sømænd	46	46	-	-	1	2	1	5	1	3	1	3	24	
Andre sysselsatte ved Hånd- transport	4	4	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1	2	
Skydesgutter	25	25	-	-	1	-	-	1	1	1	4	5	12	
Viserbørn	244	222	22	-	2	9	6	6	20	21	40	76	61	
Jernbane- og Betarbejdere	19	19	-	-	-	1	-	-	2	1	5	4	6	
Andre sysselsatte ved Hånd- transport	21	15	6	-	1	-	-	-	2	2	1	5	10	
"Arbejdere", "Dagarbejdere"	160	104	56	1	1	3	11	16	11	26	27	23	42	
Sysselatte ved Herbergering og Beværtning	4	2	2	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2	
Udenbe	8300	2767	5533	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2	
<b>Sum</b>	<b>13028</b>	<b>6151</b>	<b>6877</b>	Alderen kan ikke opgives.										

Tilfølg.

Kor de ovennævnte Gutter og Piger er Alderen, naar man ikke medtager Udenbeflasken, opgjort samlede:

Alder.	5-6 Mar og ber. under	6-7 Mar.	7-8 Mar.	8-9 Mar.	9-10 Mar.	10-11 Mar.	11-12 Mar.	12-13 Mar.	13-14 Mar.	14-15 Mar.	Sant.
Gutter	1.	25.	40.	59.	132.	249.	465.	685.	813.	917.	3884.
Piger	8*).	8.	18.	42.	60.	111.	198.	229.	329.	341.	1344.
<b>Tilsammen</b>	<b>9.</b>	<b>33.</b>	<b>58.</b>	<b>101.</b>	<b>192.</b>	<b>360.</b>	<b>663.</b>	<b>914.</b>	<b>1142.</b>	<b>1258.</b>	<b>4728.</b>

\*) Heraf bare 6 1/2 Arbejdere for Lændeindustrier.



Distriktslege Holmboe i Rana meldte at “Gjæteren ligger aldri ute om natten” og “Ingen Gjæter gaar barbent (Den Skik at gaa barbent er idethele taget meget lidet brugt her nord.)” Gjeterne er gjerne fra 10 år gamle, yngre barn kan også brukes, men da bare for å passe på foreldrenes kyr, og i den forstand falt de utenfor Mohns undersøkelse. Distriktslege Høst i Kinn meldte at gjeting av “Smaafæet” var vanlig i hans distrikt til inntil for 15 til 20 år siden da det ennå fantes ulv på de kanter. Den gang var det barn fra 8 til 14 år fra de aller fattigste familier som var gjeterne. Kinn konkluderte: “Som antydnet var det for å skremme Ulven, at Gjeterbørnene skulde gaa med Sauflokken”, “Kommer Ulven igjen, vil visst Gjætningen atter tage Opsving”. Også distriktlege Landmark fra Sundfjord skriver at før rovdirene var utryddet i 1865 måtte alle “Mand la sit Bufæ gjæte mod Ulven”, men nå var det slutt på gjeting. Også fra distriktlege L. Follum i Alta het det at “Af Rovdyr har man inden Havnegangene intet at frygte.” Det går igjen i flere av erklæringene fra legene at arbeidet som gjeter er mindre utbredt etter at rovdirene var så godt som utryddet. Før det skjedde, det vil si noen tiår etter at lov om utryddelse av rovdire ble vedtatt 4. august 1845 og det ble utbetalt skuddpremie på ulv, bjørn og ørn, hadde imidlertid behovet for gjeterne som passet buskopen i utmarka vært mye større.

Mens økningen i antall fabrikkbarn var en kilde til bekymring i annen halvdel av 1870-årene, var det en viss lettelse å spore i beretningene fra distriktslegene, nedgangen i rovdirebestanden gjorde det mindre nødvendig å gjete dyrene og barna trengte ikke å være redde for at de måtte skremme bort ulven. (Mer om gjeting i kapitlet om rovdirestatistikk.)

Pakkersker ved A/S Nitedals Tændstikfabrik. Pakkingen av fyrstikker og bretteingen av esker ble stykkbetalt og foregikk også i stor utstrekning som hjemmearbeid. Disse ble ikke registrert i fabrikkstatistikken. Da eske- og ileggmaskiner ble tatt i bruk, ble fyrstikkindustrien mindre arbeidsintensiv og mange kvinner og unge mistet arbeidet. I 1890-åra fantes det 7-8 fyrstikkfabrikker i Norge, men i 1928 var det bare tre igjen og de var samlet i Bryn-Halden & Nitedals Tændstikfabrik. Nitedals Tændstikfabrik kjøpte fabrikkene i Halden og på Bryn. Gjennom Nitedals Tændstikfabrik hadde dermed Ivar Kreuger skaffet fyrstikktrusten monopol også i Norge.

#### Kilder

Statistiske Oplysninger om Børns og Kvinders Arbeide i Fabrikkene, Norsk Rettstidende, 1874

Statistiske Opgaver til belysning af Norgers Industrielle Forholde i Aarene 1870-1874, Christiania 1876

Angaaende Børns og unge Menneskers Andvendelse til Arbeide udenfor hjemmet. Christiania 1878. (I Ot. Prop. No 15. 1883. Stortingets Forhandlinger 1883 del III)

Ny illustrert Tidende, Kristiania 5. Marts 1882



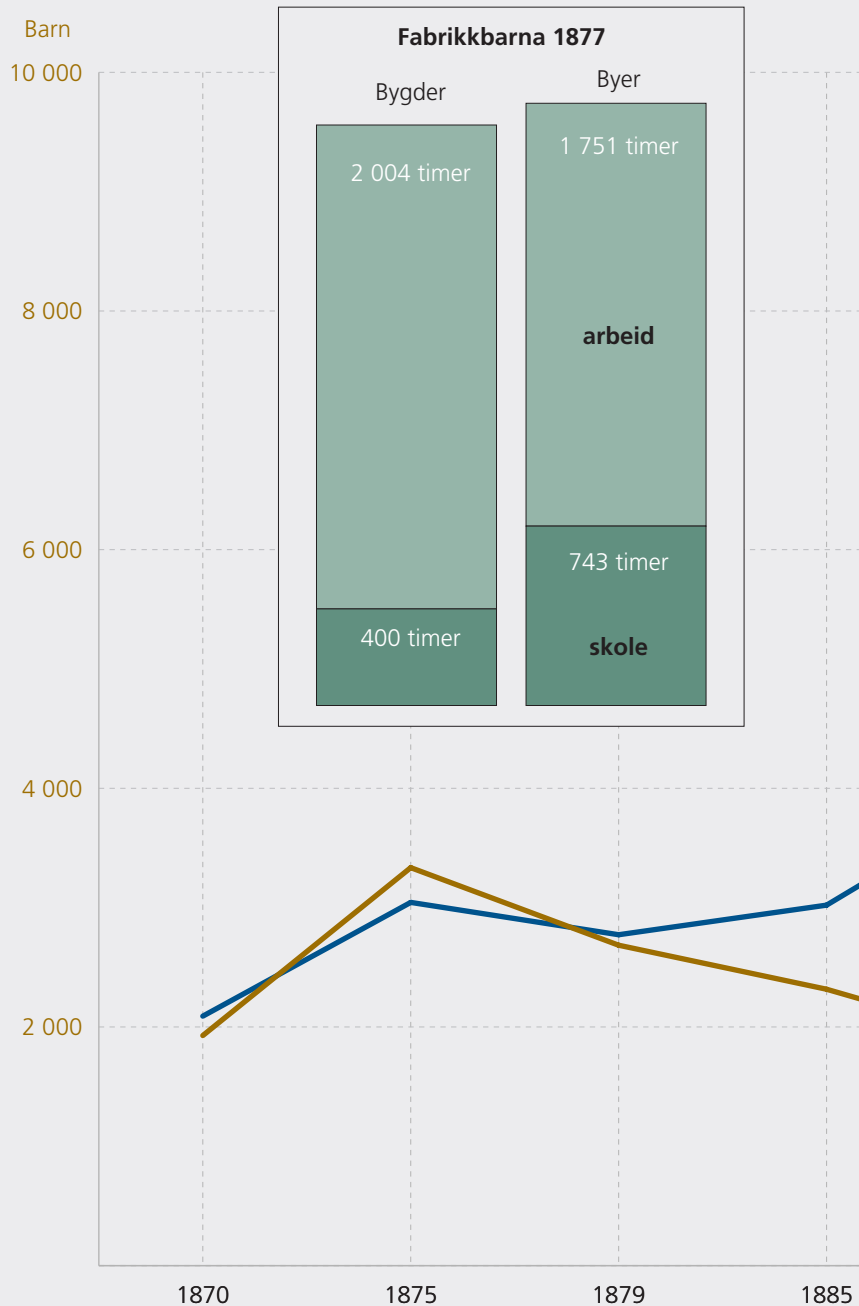
I januar 1912 kartla skolestyret i Kristiania omfanget av det ervervsmessige arbeid blant skoleelevene i byen. Resultatene av undersøkelsen viste blant annet at mange barn hadde for liten tid til hvile og lek.

Undersøkelsen var planlagt av professor Nicolai Rygg og sjefen for Kristiania kommunes statistiske kontor Gustav Amnéus, og ble gjennomført ved at klasseforstanderen fylte ut et skjema for hver elev. Den siste timen hver dag ble satt av og skjemaene ble sendt via overlæreren til skolestyret. Det kom inn 32 225 skjemaer som utgjorde 85,5 prosent av byens samlede antall elever i kommunale folkeskoler, fortsettelsesskoler og middelskoler.

### Forskjell på gutter og jenter

Av de vel 30 000 barna i folkeskolene, hadde 14,7 prosent arbeid i januar 1912, 6,2 prosent hadde arbeidet tidligere. Det var stor forskjell på jenter og gutter. 21 prosent av guttene arbeidet, mot bare 9 prosent av jentene. Forskjellen skyldtes at "arbeid, der ydes som hjelp for forsørgerne i husgjerningen" feilaktig ble utelatt. Det var mer utbredt at barn på sentrums- og vestkant skolene arbeidet enn at barn på øst- og nordøstkant skolene gjorde det. Det ble forklart ved at "efterspørslen etter barnlig arbeidskraft" var større i sentrum og vest enn i øst og nordøst. Ettersom elevene ble eldre, arbeidet flere og flere mer og mer. Vel 2 prosent av guttene i første klasse arbeidet, men over halvparten av guttene i siste klasse på folkeskolen hadde lønnet arbeid. Den daglige arbeidstiden for sju-åringene var 2,6 timer per dag, mens 13- til 15-åringene arbeidet 4,7 timer per dag. I gjennomsnitt var timelønnen for guttene 9,5 øre, mens jentene fikk 6,3 øre.

Undersøkelse av fabrikkbarns årlige arbeidstid og skoletid i 1877. Skjema ble sendt til 300 av de 424 fabrikker som ansatte barn. Det kom svar fra 180 bedrifter, 100 på landet og 80 i byene, som i alt omfattet 13 439 arbeidere og 2 207 barn. "Undersøkelsens repræsentative Karakter" ble ansett som "fyldestgjørende for Øiemedet." Arbeidstiden omfatter ikke hviletiden, og gjelder for en driftstid per år på 47 uker i byene og 38 uker på landet. Holdes teglverkene og sagbrukene utenfor ble den årlige driftstid i gjennomsnitt 50 uker i byene og 46 uker på landet.



Av 180 bedrifter som deltok i undersøkelsen begynte 149 klokka 0600 eller tidligere om morgenen, 119 sluttet klokka 7 eller seinere om kvelden. "Det sædvanlige er, at der gives 3 Hviletider om dagen, nemlig en om Formiddagen (Frokosthvile), en ved Middagstider og en om Eftermiddagen (Eftasverd). Formiddags- og Eftermiddags-hvilen tilbringes næsten altid paa eller ved Arbejdsstedet, og med Middagshvilen er det samme temmelig almindeligt. Sammenlægger man Arbejds- og Hviletider, kan (...) den hele Tidslængde, hvori Fabrikerne holde Arbejderne og særskilt de Unge i sin umiddelbare Nærhed (...) sættes til 12 1/2 Time (...)."

## Barn i fabrikkindustrien. 1870-1915

1870-1895: antall arbeidere, 1900-1915: antall årsverk

